

Nagy Emőke

„Megszabadultak”

A szülés szokásköre és hiedelmei egy moldvai székelyes csángó településen

Napjainkban Európa nyugati országaiban ismét teret hódít az otthon szülés. Egyre többen választják a kórházi körülmények helyett az otthon intim, bizalmat sugárzó légkörét. Ez a jelenség ösztönzött arra, hogy a szüléssel, mint szokással kezdjek foglalkozni és megpróbáljak rávilágítani a hagyományos otthon szülés és a mai modern otthon szülés kapcsolatára. Vizsgálataim színteréül olyan közösséget választottam, ahol az otthoni szülés az 1960-as években még általánosan elfogadott és gyakorolt jelenség volt. Az aránylag fiatalnak számító székelyes csángó település, Pusztina dombok között, a főúttól távol eső helyen fekszik. Bákótól mintegy 30-40 km választja el, a legközelebbi, kórházzal rendelkező településtől, Moinești-től pedig 28 km. A faluban található orvosi rendelőben hétfőn, szerdán és csütörtökön tartózkodik orvos is, állandó szakképzett orvosa nincsen a településnek. Rendelő már a 1930-as években is volt itt, ám, idős asszonyok elmondása szerint nem szívesen keresték fel ezt szülés alkalmával. Részben az ismeretlentől való félelem, részben pedig az idegen, a férfi orvos előtt érzett szégyen¹ gátolta meg ebben az asszonyokat.² A vizsgált időszak az 1930-as évek és az 1960-as évek közötti idő, ugyanis az általam megkérdezett asszonyok ebben az időszakban hozták világra gyermekeiket otthon. Az 1960-as évektől a szigorodó egészségügyi rendeletek következtében fokozatosan mindenki a kórházban szült.³ A pusztinai asszonyokra ebben az időszakban a mobilitás minimálisra csökkenése jellemző. Férjhezmenetele előtt a fiatal lány szinte egyáltalán nem hagyta el a falut, utána is csak egy-két alkalommal, akkor is csak a szomszédos településekre mentek. Ebben az időszakban a férfiak ténylegesen családfenntartók voltak, hiszen sokkal több állami

1 „Hát az olyannyodat a doctor lássa a csórédát, bre, há a milyen dolog az?” P. A.

2 „S hát egyvel bé vótam Andrisomval a diszpenszárrott, de én aszontam, hogy én sose jártam, s ne én nem tudok megszabadulni, ha valaki engem néz, férfúféle, sose tudok megszabadulni, gondoltam magamba, ott es vót az orvos, aszongya, no idejöttem, de lehet, regvel haza kell menjek.” L. A.

3 Vizsgálataim során érdekes eredményre bukkantam: az átállás időszakában a kórházban szülő nők az otthoni szokásokat követve hozták világra gyermekeiket (földön, térdelve, egyedül stb.).

munkahely volt, ahol megkeresték a megélhetéshez szükséges pénzösszeget. Napjainkban az asszonyok is eljárnak a faluból: vagy külföldön vállalnak munkát, vagy a közeli piacokra viszik eladni az általuk termelt javakat.

A közösség világgépét illetően megállapítható, hogy a szülés szokásköre sűrítetten tartalmaz információkat az értékrendre vonatkozóan. Szemlélteti ez a szokás a megújuláshoz, a státusváltáshoz, a nemek, a közösség tagjainak egymáshoz való viszonyát. Ahogyan Benedek H. Erika megállapítja egy másik csángó közösség világgépének vizsgálata során: „A szülést és az a körüli teendőket két világgép határozza meg: egy empirikus, tapasztalati és a mágikus.” (Benedek 1998. 58–59.) Csángó közösségek esetében a vallás, a transzcendenssel való állandó kapcsolat áthatja a mindennapi élet eseményeit is és a kiemelt időpontokban, mint például az emberélet fordulópontjain felerősödik ennek a kapcsolatnak a kinyilvánítása. A szülő nőnek is van védőszentje „a néphit szerint az áldott állapotban lévő nők védőasszonya Nagy- vagy Szülőboldogasszony: ő ad a gyermeknek életet, segíti az anyát 'nehéz óráján' s védi mindkettőt a gonosz ellen. Szerepét a szülés után leánya, Boldogasszony veszi át, akinek két angyal van a segítségével: az egyik az anyát, a másik pedig a gyermeket őrzi. A kereszténység hatására később Nagyboldogasszony Szent Annává, leánya pedig Szűz Máriává változott; a magtalan és a terhes asszony ma már Szent Annához, a gyermekágyas anya pedig Szűz Máriához könyörög, az ő szobra előtt éget gyertyát, s az ő képét tartja ágyában.” (Szendrey Zs. – Szendrey Á. 1943. 133.) Ez a hit maradványokban él tovább, a gyermekágyat például ezért hívják Boldogasszony ágyának. A szülés nem csupán a közösség folytonosságának biztosítása, az utód világrahozatala, hanem ezen túlmutatva szent szülés, Szűz Mária szülésének megisméltése. Ez egy vallási mítosz ismétlés általi folyamatos legitimizálásaként is értelmezhető.

A fenti gondolatokhoz kapcsolódik az asszonyi állapotok vizsgálata. Az eredendő bűn hordozása és még inkább a másik nemmel való szexuális kapcsolat (lásd Benedek 1998. 47.) két asszonyi állapotot határoz meg: egy nő rituálisan tiszta vagy tisztátalan. Élete során ez a két állapot váltja egymást⁴, és határozza meg a nő mozgásterét, teendőit.

A szokáskutatás eredményeit és szempontjait figyelembe véve elmondhatjuk, hogy a szülés egy átmeneti rítus: „... olyan közösségi tradíciók által meghatározott, kötelező érvényű ceremóniák és szokások ti. az átmeneti rítusok, melyek segítségével az egyén az egyik státusból a másikba jut” (Arnold van Gennep, idézi Pozsony 1997. 99.). Ezek a ceremóniák az asszo-

4 A tisztaság–tiszátalanság kérdésre az asszonyi állapotok részletes elemzésénél térek ki.

nyok, anyák közös tudását képezik, ám a vizsgált közösségben ezt a tudást mindenki egyénileg, az első gyermeke világrahozatalakor szerzi meg. A szülésről, asszonyi állapotról, szexualitásról beszélni tiltott dolog volt, tabu alá esett, az édesanyák sem beszéltek erről leánygyermekükkel. Fiatal lányok beszélgethettek erről egymás között, ha valamelyik hamarabb ment férjhez és tapasztalatokat szerzett a szexualitást, a másik nemet illetően. Napjainkban sem tartozik ez a beszélgetések témái közé, az általam megkérdezett asszonyok szinte mindegyike elmondta, hogy az interjú volt az első alkalom, hogy valakivel a szülésről, asszonyi dolgokról esett szó. A közösség, a mentalitás lassú változását jelzi az a tény, hogy manapság válaszolnak az ilyen típusú kérdésekre, bár az idősek megbotránkoznak most is, ha gyermekeik unokáikkal ezekről a tabutémákról beszélgetnek.

A szülés szokáskörét vizsgálva és átmeneti rítus jellegét figyelembe véve, Edmund R. Leach négyes szakaszolása alapján (Leach, idézi Pozsony 1997. 100.) a következőket állapíthatjuk meg: a felszentelés vagy az elkülönítés fázisa, amikor az ember átlép a szakrális világba a nő esetében az, amikor ráébred másállapotára és amikor erről már a közösség is tudomást szerez. Ez után egy marginális állapotba lép át, amikor felfüggesztődik tisztátalan volta, ez a kilenc hónapos várandósság, a szülés aktusával bezárólag. Ekkor kezdenek működni az asszonyt és magzatát, a gyermek későbbi állapotát érintő magaviseleti tabuk. A hathét időszaka a megtisztulást szolgálja, ekkor az egyén felkészül a profán világba való visszatérésre, ami a pap („szent ember”) kiavató rítusával meg is történik. A negyedik állapot ez után veszi kezdetét, amikor ismét a normális rend kezd működni.

A szülés az anya szempontjából a női lét egyik fő fordulópontja (a férjhez menés mellett): nem csupán asszony, de anya lesz a szülő nő. Ez más társadalmi, közösségi, családi megítélést, státust implikál. Így ez az esemény, ez a rítus nem ismételhető, hiszen az első szülést követő szülések alkalmával nem történik státusváltás. A nők, asszonyok életét vizsgálva megállapíthatunk olyan rítusokat, szokáscselekvéseket, melyek speciálisan rájuk vonatkoznak. Vannak az asszonyi életnek is fordulópontjai, ezek egy része az ő saját cselekvésük közvetlen eredménye, egy része pedig másoké (pl. nagymamák mások cselekvése nyomán lesznek). A szülés az asszonyi lét talán legjelentősebb fordulópontja. Különösen igaz ez a moldvai csángó közösségekre, ahol az asszony fő feladata a gyermekek világrahozatala, nevelése. A meddő nővel szemben, ha nem is elutasító a közösség, de hallgatólagosan kirekeszti magából. Isten akaratának érvényesülését látják abban, ha valakinek nem születik gyermeke, Isten büntetése is ez egyben. Devianciát jelent a meddőség, s mint ilyentől a közösség tagjai elfordulnak.

Fogantatás – várandósság

Mint minden családban, a gyermekáldást a pusztinai családokban is örömmel fogadják, az élet természetes rendjéhez tartozó eseménynek tartják. Fogamzástól módszerekre mindeddig nem bukkantam, csak olyanokra, melyekkel a már megfogant magzatot elhajtják.

Családonként a vizsgált időszakban átlagosan négy gyermek született, bár nem volt ritka az ennél nagyobb gyermekszám sem. A nehezedő anyagi körülmények kialakították a családokban azt, hogy a harmadik, negyedik gyermeknek már nem örülnek, tehernek tekintik, akit fel kell nevelni. Az asszonyok vagy a felelő letelte után⁵, miután megmozdult a gyermek, vagy az első havi vérzés kimaradása után mondták el férjüknek, hogy másállapotban vannak. Az utóbbinak gyakorlati okai vannak: nehogy a férj utólag kételkedjen benne, hogy az övé a gyermek. Érdekes, hogy ez a fiatalabb asszonyok körében vált népszerű magyarázattá. Az idősebbek világképe eltérő ettől, ők a szegény miatt várnak sokszor a legvégső időkig, hogy bejelentésük állapotukat.

A várandóssággal életbe lépnek olyan szabályok, normák, melyek megváltoztatják az anya mindennapi életét. „Az idevágó preventív mágikus eljárások és a megfelelőnek tartott életmód szabályai előbb és elsősorban a magzatra vonatkoznak, az anya védelme pedig a szülés kezdetével válik hangsúlyozottabbá.” (Verebélyi 1998. 407–408.) A másállapotban lévő nőnek óvatosságnak és figyelmesnek kell lennie, mert minden egyes tabu megsértésének következményét a gyermek viseli majd, gyakran egész élete során. Ilyenkor a környezetében élők (ott is inkább az idősebb asszonyok) jobban odafigyelnek rá. A tabu cselekvések egy része az anyára vonatkozik tiltó jelleggel, például nem szabad szőrös állathoz rúgnia, mert a gyermeke is szőrös lesz, másik része pedig a környezetére: nem szabad semmit eldugni a várandós asszony elől, mert elapad a teje. Ezek a tiltások jórészt azon az analógián alapulnak, hogy a hasonló hasonlót hoz létre: elsősorban sohasem szabad megbánnia vagy sírnia amiatt, hogy várandós, mert a gyermeke is búskomor lesz.⁶

Semmit nem dughat a bernyécebe, az ölébe vagy a kebelébe, mert jegy marad utána a gyermekben. Bár mindennapi élettevékenysége nem változik, hiszen a mezőre is eljár, a ház körül is ugyanúgy dolgozik, mégis vigyázni kell rá, hogy ne erőltesse meg magát, mert az koraszüléshez vezetne, és az

5 Szakirodalmi leírások szerint ezt azzal a hiedelemmel magyarázzák, hogy a gyermek néma lesz, ha nem súgja meg az anya valakinek másállapotát.

6 „Mondjad, édes Máriacskám, ha megadtad, adj szerencsét neki, egészséget, nem szabad mondani, hogy bár meghalna.” Ny. K.

anyának kevés teje lenne. Nem szabad emelnie, sóhajtoznia. Ha takargatja a gyermeket, vagy nyomkodja, akkor félrenyomhatja és az a fenekével fog a világra jönni. Kerítés lécei között vagy létra alatt sem szabad átbújnia, mert akkor a köldökszínór a magzat nyakára tekeredik. Ez is az analógiás mágia alapul, mint az eddigi példám. A pusztinai csángó asszonyok felfogása, hite nemcsak testileg feltételez szoros kapcsolatot az anya és a gyermek között, hanem lelkileg is. Így attól függ a magzat állapota, hogy milyen hatások érik az anyát. Ezért nem szabad a várandós asszonynak rácsodálkoznia semmire és senkire, mert – az analógiás mágia elméletével kiegészítve a gondolatot – , a gyermek is olyan lesz, mint a megcsodált dolog vagy személy, ennek megfelelően nem jó, ha az anya temetésen megnézi a halottat.⁷ Nem szabad veszekednie a várandós nőnek „nem lehet veszekedjen, mert a lélek háromszor megy, hogy kapjon a gyermek a jó kurázsiból, met ha nem a gyermek búskomor lesz.” L. Gy. I.

Ez az időszak azonban a tabuk mellett az asszony legtermékenyebb időszakát jelenti. Tisztátalansága most sem szűnik meg, annál is inkább, mert ebben az időszakban is érintkezik férjével szexuálisan, de termékenységi állapota asszonyi mivolta fölé emeli őt (Benedek 1998. 47.). Amíg teljes, mindennap tartozik a Boldogságos Szűz Máriának elmondani egy Miatyánkot és egy Hiszekegyet. Ebben a vallási nézetben bizonyára már a bevezetőben is említett szentisztelet él tovább, módosult formában. A másállapot kérdésköre kapcsán meg kell említeni a deviáns eseteket is, például amikor a terhesség megszakad. Ez történhet spontán módon, ekkor legtöbbször nem tudják az anyák mi történik velük, csak később döbbennek rá, hogy elvesztették magzatukat. De ezt a vetélést elő lehet idézni akarattal, mesterségesen is. A bába, akiről a későbbiekben bővebben lesz szó, segíthet ebben, ha a terhesség alatt is megkeni az asszonyt. Emellett a tapasztalat, a mások esetei kialakították a következő magzatelhajtási módokat: nehéz emelése, hideg vízben való folyamatos álldogálás (pl. kenderáztatás), hiuról való leugrás, a méh kötőtűvel való szurkálása, papsajt felszúrása a méhbe, forró vízben való fürdés és sós bor ivása. A gyermekét eltevő anya a legnagyobb bűnt követi el, a közösség erősebben bélyegzi meg, mint a tolvajokat, és él a közösségi tudatban az a nézet, hogy az anya a másvilágon élő húsként meg kell egye elhajtott magzatát. Természetes úton elmehet a gyermek megkívánás, nehéz fizikai munka, ijedség vagy megfázás esetén is. Az asszony fizikai megerőltetése, ha nem is vezetett

⁷ Lásd még Benedek Erikánál (1998. 52.), aki a sírgödörbe-nézés tilalmát a szimpátia-antipátia elvével magyarázza.

veteléshez, de előidézhetett koraszülést. A terhesség alatti fizikai munka megkönnyíti ugyan a szülést, de az eltúlzása káros lehet a magzatra. Ez az a tény, amit rendszerint kényszerből nem vesznek figyelembe a pusztinai asszonyok. Szorosan összefügg ez a társadalmi lehetőségeikkel, megélhetésükkel: ha a családfőnek volt munkája, akkor a mezőgazdaságot az asszony vezette otthon, ő ment kapálni, vetni, kaszálni. Ha a férjnek nem volt állandó állami munkahelye, akkor pedig a megélhetésért kellett dolgozon mindenki, aki a családból erre képes volt. Az asszony kímélése, pihentetése csak esetleg a szülés közeledtével történik meg, vagy néhol csak a szülés után, csak a betegágyas asszonyra figyel fokozottabban a férj.

A pusztinai csángók esetében is gyakori a gyermekhalandóság, gyakran a keresztelőt sem éli meg az újszülött, pedig azt igyekeznek napokkal a szülés után, ahol sürgős azonnal megtartani. Nem feltétlenül a rossz higiéniai körülmények okozták ezt, hanem a terhesség alatt végzett kíméletlen fizikai munka is lehet egyik oka a gyakori újszülött halálnak.

A szülés lefolyása

A pusztinai asszonyokban a vizsgált időszakban élt az a nézet, hogy a kórházba menő szülő nő többnyire csak holtan tér meg onnan. Az archaikusabb, természethez közelebb álló közösségekben a szülés nem betegség, amivel kórházba kell vonulni, hanem az élet szerves része, ezért minden nő képes kell legyen világra hozni gyermekét. Ez nem jelenti azt, hogy a csángó asszonyokban nincs félelemérzet az ismeretlennel szemben. De a rítusok egyik fő funkciója éppen az, hogy biztonságot nyújtanak az ismeretlen helyzetben, segítik a státusváltást. A szülés mint rítus nem ismert a fiatalasszonyok előtt, de a tény, hogy mások is áttestek ezen nyugalmat ad. A pusztinai asszonyok számára maga a szülés egy fájdalmas, kínokkal teli, gyötrelmes aktus. Beszélgetéseink során egyetlen adatközlő sem mondta ki a szül, szülés szót, hanem e helyett saját, sokszor érzékletesebb megnevezéseiket használták. Ezek a megnevezések árulkodóak, ha arra gondolunk, hogy az archaikus társadalmakban a dolgok neve magukat a dolgokat jelenti: a pusztinai asszonyok megszabadulnak, megadja nekik az Isten vagy leteszik a terhüket.

A szülés kezdetekor az asszonyok tiszta ruhát öltenek magukra, legtöbbször csak egy inget, de ügyelnek arra, hogy ez és a lepedő, a szalma, a rongyok, amikbe a gyermeket fogják majd ki mind elő legyenek készítve. Bár a szülés nem ismételhető, nem ciklikus eseménye az asszony életének, de anticipálható. A kellékek előkészítésével növelik a biztonságérzetet,

ismerőssé próbálják tenni az ismeretlen helyzetet, megszentelik és birtokba veszik a teret, hiszen nem szabad elfeledni, hogy az asszony másállapotában szintén megszentelődik, a szakralitás hangsúlyosabbá válik életében. A szülés helye általában a ház legmelegebb szobája. Tapasztalatból tudják az asszonyok, hogy a meleg segít a szülésnél, hiszen tágtítja a vérereket. A nehéz szüléseknél gőzölést alkalmaznak, szintén a meleg jótékony hatása miatt. Három felhevített kőre vizet öntenek, és a vajúdo anyát e fölé ültetik. A hármas szám szimbolikája a teljességre törekvéssel, a Szentháromsággal áll összefüggésben. Az ima mellett ez is a transzcendenssel való kapcsolat-teremtés egyik formája. A szülés körüli szokáscelekvéseket két részre oszthatjuk: az első az állandó, stabil, amit mindenki ugyanúgy hajt végre, a másik az egyéni természet által befolyásolt cselekvésekből áll. A rítus ettől egyszerre statikus és dinamikus is, így állandó, de ugyanakkor állandó változásban van. A szülés közbeni imádkozás, illetve a devianciák, problémás esetek kezelése statikus: a felmerülő problémára életbe lép a közösség kollektív tudása, és ha lehetséges, orvosolja azt. A testben rosszul fekvő gyermek, aki az oldalával, a fenekével áll a méhszáj felé, nem tud megszületni, ezért ismét csak az analógia elvét véve alapul lepedőben addig hengergetik, amíg az anya mozgásának mintájára a gyermek is megfordul. Ilyen stabil eljárások továbbá a gőzölés, járkálás, alkohol itatása. A bába jelenléte is hagyományos elemnek számít, hiszen ő az a specialista, aki a szülést levezetheti, aki ugyan az asszonyok elmondása szerint segíteni nem tud, de jelenléte ismét csak nyugalmat eredményez. Az ő szerepe közvetlenül a szülés után válik fontossá, az újszülött és az anya ellátásakor. Feladata megfürösztteni a gyermeket, kimosni a kezeit, bepólyálni, megkenni az anyát, valamint a mocskos ruhákat elrendezni. Szerepe a következő két hétben fontos: folyamatosan keni az anyát, első héten naponta kétszer, másodikon naponta egyszer, fürösztli a gyermeket. Érdekes, hogy a halva született gyermeket nem fürdeti meg a bába, csak az élőt. Deáky Zita ír részletesen a bábák szerepéről kiváló munkájában (Deáky 1996.), és mint ahogyan ő is megállapítja, a bábák lehetnek képzettek vagy teljesen szakképzetlen, de hatalmas gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező falusi specialisták. Pusztinán a bábáság anyáról leányra hagyományozódott, a jelenleg még élő bábaasszony elmondása szerint. A bába szerepe nem szűnt meg a kórházi szüléssel: napjainkban a kórházból hazatérő asszony mellé is hívnak bábát, aki a hagyományos avatás előtti időben eljár és megkeni az asszonyt. Fizetsége régen és ma egyaránt vászon, szappan és pénz.

A szülés időbeni változatait vizsgálva megállapítható, hogy míg régebben a földön szalmán szültek és ott is maradtak a szülés után három

napig, addig később már csak a szülés alatt tartózkodtak a földön, utána egyből az ágyba mentek fel. A földön történő szülésre egy ősi világnézeti felfogás ad magyarázatot: „a születés és a szülés annak az aktusnak a mikrokozmoszikus változatai, amelyet a föld példaadóan hajt végre. Az emberanya csak azt az őseredeti aktust ismétli meg, amelynek során az élet megszületett a föld öléből. Ezért minden anyának közvetlen érintkezésben kell lennie a nagy szülónővel, hogy e titkot – egy élet születését – kinyilvánítva, az átadhassa neki, ő pedig befogadhassa annak áldó erejét és anyai védelmét.” (Eliade 1987. 133.). Ez a nézet szelidült meg a kereszténység felvételével, hiszen a mostani magyarázat szerint azért kell a szülő nőnek három napig a földön ülnie, mert Szűz Mária is a földön lett erős. A szülés tehát nem más, mint az eredeti, szent szülés megismétlése. A gyermek születése pillanatában pogány (erre utal a keresztelői rigmus is: „Pogánykát vittünk, keresztjét hoztunk.”), ha halva születik, akkor elvileg nem temethetik megszentelt földbe.⁸ Régebb tartották is ezt a szokást, ám ahogy fokozatosan változik a moldvai csángók világképe, változik ez a szokás is. Talán ezen keresztül érzékeltethető legjobban a változás menete. Míg az 1930-as években még a temető kikulcsolása nélkül, a kerítés melletti árokban való elföldelés volt az általános, addig a 1930-as évek végén már kikulcsolták a temetőt, és a kerítés benti oldalán temették el éjszaka a gyermekeket. Ez után már a temető egy erre a célra elkülönített szegletébe tették a keresztleetlenül meghalt gyermekeket, de még mindig éjszaka. Az 1940-es évek végén, 1950-es évek elején volt ez általános eljárás, napjainkra azonban annyi maradt meg ebből, hogy éjjel temetik a halott újszülöttet, de ma már a családtagjai mellé. A bábakeresztség ismert jelenség Pusztinán is, csak itt megöntésnek hívják. „*Há, keresztet vetett, aminek akarták keresztelni. Keresztet vetett s vizet, s azt a vízzel megmosdatta, megízélte s akkor, azt mondták, hogy ha megöntik, akkor lehet, hogy harangozzanak neki.*” P. A. E mögött a szokás mögött a víz tisztító erejébe vetett hit húzódik, az újszülött is tisztává válik e következtében. Az ősi, eredendő bűnt lemosás, hogy megláthassa a világosságot.

A szülés nemcsak fizikailag tisztátalan esemény, hanem rituálisan is, ez után éri el az asszony tisztátalanságának legmagasabb fokát.

A szülés után a köldökzsinórt elteszik, hogy a gyermek ha felnőtt, majd keresztülnézzen rajta és tudományos ember váljon belőle. A méhlepényt olyan helyre kell elásni, ahol senki sem jár. Ennek a szokásnak a magyaráza-

⁸ Egy palóc hiedelem szerint a koporsóba inget, gyertyát tesznek, mert az utolsó ítélet napján ezeket Keresztelő Szent János a Jordán vizén megkereszteli (Róheim 1990.).

ta abban a felfogásban gyökerezik, hogy az ember megrontható azokkal a tárgyakkal, amik valamikor hozzá tartoztak. Ezért nem szabad a fürdővizet sem akárhová önteni, csak tiszta helyre: kert végébe, fa tövébe.

A hathét időszaka

A hathét elnevezés a negyvennapos betegágyasságra utal, arra az időre, amíg Szűz Mária is betegágyban fekvő. A kiavatás előtti időszakra számtalan tiltás vonatkozik, ami főleg az anya mozgásterét korlátozza. A pihenés mellett, amire az anyának fizikailag is szüksége van, vagy lenne, ebben az időszakban tisztátalansága miatt rontó ereje van, amihez ér, azt képes megrontani. E miatt nem szabad vizet merítenie, veteményeznie, nem szabad elhagyja a házat, az udvart, mert terméketlenné tenné a földet, melyet lábával érint (ahol az avatatlan asszony elmegy ott hét sínnyég ég be a föld), vagy természeti csapást idézne elő (elveri azt a helyet a jég, ahol avatatlan asszony elmegy). Az avatás a másik jó példa arra, hogyan szűnnek meg bizonyos szokások, többnyire a szükség következtében. A hat hét először háromra csökken, majd kettőre, majd megszűnik. A két hétben is kénytelen felkelni az asszony és ellátni az állatokat, ha az embere állami munkahelyen dolgozik. Bár az állatokat sem lenne szabad rendeznie, mert azok elbetegedhetnek ennek következtében a szükség mégis ráviszi őket erre. Az avatás előtti időben a gyermek is különböző veszélyeknek van kitéve. A látogató asszonyok állapota befolyásolhatja a gyermek állapotát. A tisztátalan asszony (menstruáló, vagy előző éjjel a férjével szexuális kapcsolatot létesítő nő, vagy kikapós asszony), ha nem veszi fel a gyermeket, az bételik csomókkal. A tej elvívése ellen azzal lehet védekezni, hogy a látogatóba menő szoptató asszony fej pár csepp tejet az ágyba. Egyéb látogatók a tej elvívését és a gyermek megrontását azzal előzik meg, hogy 'ámot vetnek': a ruhájukból egy szálát az ágyra tesznek, és azt mondják: Nem kell sem ámotok, sem tejetek. Ha a tej már elvívódott, akkor, aki elvitte, fej pár csepp tejet egy kenyérdarabkára, az anya is ezt teszi, és azt mindketten megeszik. Ha nem állapítható meg, ki vitte el a tejet, akkor az anya az elmosott edényekből meggyűjti a vizet, megszűri és megissza, vagy megeszi az előzőleg három napig az ablakban tartott kekszet és így ismét lesz teje.

Avatáskor tisztának kell lennie az asszonynak, nem folytathat a hathét időszakában szexuális kapcsolatot férjével. Ha tiszta, azt mondja Szűz Mária: jó a fehérnépem, ha nem tiszta: jó a kölykes kutyám. Az avatásig többnyire ezt sikerül is megtartani. A betegágyasság alatt válik fontossá a bába szerepe és a szomszédok, a közösség segítségnyújtása. A bába még két

hétig jár az asszonyhoz, kétszer készít ez alatt fürdőt a számára, ebbe mindenféle gyógynövényt beletesz, ami a környéken megtalálható: diólapi, malinaág, teafüvek, pozsárnica, egérfarok, zabszalma, káposztalapi stb.

A hathét időszaka a megtisztulást szolgálja, fizikai és spirituális értelemben egyaránt. Egyrészt pihen az anya és teste regenerálódik, a vérzések gyengülnek, majd megszűnnek, másrészt spirituálisan is felkészül arra, hogy immár új státusában elfoglalja helyét a közösségben. A pap kiavatásával a betegágyasság véget ér. Normális, megszokott esetben a keresztelő is a kiavatás után történik, így anya és gyermeke (ismét) a közösség teljes jogú és értékű tagjaivá válnak. Az avatással lezárul a szüléshez kapcsolódó szokások köre, és kezdetét veszi a gyermekneveléssel kapcsolatos preventív eljárások gyakorlása.

A szülés társadalmi vonatkozásai

A férfiak hozzáállásáról érdemes még néhány szót ejteni, bár kutatásaim még folynak e tekintetben. A férjek mentalitása is sokat változott az utóbbi időben. A szexuális tudatlanság rájuk is jellemző volt, nem csak az asszonyokra.⁹ Nem tudták mikor, miért fogan a gyermek, gyakran nem örültek neki, ha már sok volt otthon. Mégis elmondhatom, hogy a régebbi emberek jobban odafigyeltek az asszonyaikra, jobban tartatták velük a szokásokat.¹⁰ Amelyik ember tartott a feleségéhez, az szülés előtt és a betegágyban is kímélte az asszonyt, amennyire lehetett. A jóindulat és a gondoskodás abban volt lemérhető, hogy a jó emberek vettek pálinkát, likórt asszonyuknak a betegágyba, mert azt tartották, hogy az alkohol segít az erek visszahúzóadásában, azonkívül a bor vért is csinál. A szülés alatt azonban nem lehettek jelen. Részint mert félték, részint az asszonyok szégyenérzete miatt. Ez a tevékenység sajátosan asszonyi, senki más nem lehet jelen csak a már férjhez ment nők, a bába, a szülő nő édesanyja és/vagy anyósa. A szülés olyan közösséget alakít ki a közösségen belül, ami saját belső szabályokkal bír, aminek csak asszonyok lehetnek a tagjai, és ami tulajdonképpen minden szüléskor aktiválódik. Ez az aktus, a gyermek világrahozatala tulajdonképpen egy beavató rítus is a már létező asszonyi közösségbe, szűkebben a rokon- és szomszédasszonyok közösségébe. Minden első szülést követő szülés megújítója ennek a szövetségnek.

9 „Ő mondta, én vagyok a hibás, én mondtam, te vagy a hibás. Aludtál. (...) Az asszon, aszonta, az asszon az enyém, aszonta, ne ő vót a hibás, de ládd e reám akarja kenni.” P. A.

10 „Nem mentünk, met asztán a régi emberek, az öregemberek kivált a kerdarul, ha meglátták lenne a fejünkbe vertek. Aszonták, hogy menj bé te. (...)” P. A.

A vizsgált időszakban egy világháború is lezajlott, ami különös vélekedést alakított ki a szüléssel kapcsolatban. Azok az asszonyok, akik közvetlenül a világháború előtt vagy közben mentek férjhez igyekeztek minél hamarabb teherbe esni, hiszen a férj eltűnhetett a csataterén és így egy esetleges gyermek miatt mégis megmaradhatott az asszony férje házában¹¹, mert az újbóli férjhez menés a megcsappant létszám miatt már nehéz volt. Ez a törekvés a már megszerzett társadalmi státus megtartására irányult. A gyermek kijelöli a nő helyét a társadalomban, biztosítja létét a családon belül és megalapozza a közösség további gyarapodását.

A szülés, mint rítus egy korábbi egyensúlyállapot elérésére irányul, a harmónia visszaállítását célozza, de ugyanakkor segít zökkenőmentesen átélni az élet természetes rendjéhez tartozó státusváltást.

Összegzésként a szülés során megismert eljárásokról és hiedelmekről elmondható előljáróban, hogy történetileg vizsgálva különböző időpontokban a szülést megfigyelhető, hogy a tartalom szűnik meg először létezni, a forma mindig tovább él. Egyes rítusokat ma már egyetlen adatközlőm sem tud megmagyarázni, de formailag még a kórházban is tartják őket. A másik szembeötlő törekvés az, hogy bár ezeknek a rítusoknak a magyarázatát már nem ismerik, kérdéseimre mindig megpróbáltak válaszolni, többnyire igen gyakorlatias magyarázatot találva cselekedeteiknek. Ez a törekvés az ismeretlent ismerőssé tevő emberi magatartást takarja, a megmagyarázhatatlan megmagyarázása sajátunkká teszi az ismeretlen dolgot.¹²

Ez a tanulmány a megkezdett kutatás részleges összefoglalása. Sok olyan részlet van, ami még kivizsgálásra vár, ezért jelen dolgozathoz is kimaradt. Ilyenek a deviáns esetek, a hiedelmek széles körű értelmezése, valamint az egyházi anyakönyvek vizsgált időszakra vonatkozó adatainak a feldolgozása. A fenti írás általános képet ad a pusztinai szülésről, emellett még vizsgálandó a hagyományos otthoni szülés kapcsolata a mostani otthoni szüléssel, mert úgy gondolom, hogy az túlmutat azon az egyszerű tényen, hogy az ismerős környezet biztonságot ad, hogy az ember törekvései a tér megszentelésével kapcsolatban napjainkban is élnek.

11 „A fiatalasszony családiasodik a gyermekszüléssel, jobban kötődik férje családjához.” (Zakariás 2000. 90–101.)

12 Lásd Eliade elméletét a tér megszentelésével kapcsolatban (Eliade 1987.).

Adatközlők

1. Feteke Ilona (szül. 1912)
2. Bálint Katalin (szül. 1915)
3. Petre Anica (szül. 1922)
4. Lackó György Ilona (szül. 1924)
5. Dani Györgyné (szül. 1926)
6. Száras Anica (szül. 1928)
7. Erős Györgyné Anica (szül. 1930)
8. László Istánné Lackó György Katalin (szül. 1931)
9. Imre Jánosné Lackó Anna (szül. 1934)
10. Nyisztor Katalin (szül. 1941)
11. Bartha János Györgyné László Anna (szül. 1947)
12. Bilibók Margit (szül. 1950)
13. Száras Katalin (szül. 1955)

SZAKIRODALOM

BENEDEK H. Erika

Út az életbe. Világképelemzés csángó és székely közösségek születéshez fűződő hagyományai alapján. Kolozsvár.

DEÁKY Zita

1996 *A bába a magyarországi népi társadalomban (18. század vége – 20. század közepe).* Budapest.

ELIADE, Mircea

1987 *A szent és a profán.* Budapest.

POZSONY Ferenc

1997 A szokáskutatás fogalmi, módszertani és terminológiai kérdései. *Székelyföld, I. évf. 1–2–3.*

RÓHEIM Géza

1990 *Magyar néphit és népszokások.* Szeged.

SZENDREY Zsigmond – SZENDREY Ákos

1943 Szokások. In: VISKY Károly (szerk.): *A magyarság néprajza III.* Budapest

VEREBÉLYI Kincső

1988 A születés és keresztelés szokásai. In: VOIGT Vilmos (szerk.): *A magyar folklór.* Budapest.

ZAKARIÁS Erzsébet

2000 *Asszonyélet Erdővidéken.* Marosvásárhely.